

De wapenfiguurtjes in de hoeken van het wapen van de Vagheviere: geen luipaard- of duivelskoppen maar ‘bijtershoofden’?

Pieter Donche

 N *HERALDICUM DISPUTATIONES* 2025/1, p. 40 ('Gelegenheidsvondst Bladelin-de Vaegheviere, wapen van de Vaegheviere') werd het wapen van de Vagheviere op de grafsteen in de kerk van Middelburg-in-Vlaanderen van Pieter¹ BLADELIN² († 8 april 1472 na Pasen) omschreven als "*in zilver een uitgeschulpt rood schuinkruis vergezeld van vier zwarte ?? [duivelskoppen]*". Het betreft het wapen van zijn echtgenote Margareta VAN DE VAGHEVIERE († 5 mei 1476).

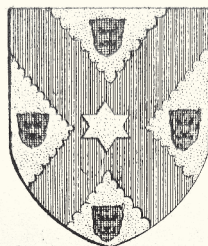
Laten we eerst dezen situeren in hun tijd. Pieter Bladelin was een financieel ambtenaar die als algemeen ontvanger van alle financiën en schatbewaarder van de in Brugge gestichte Orde van het Gulden Vlies uitgroeide tot een top-ambtenaar en één der belangrijkste vertrouwelingen van hertog Filips de Goede. Hij stichtte een nieuwe stad, Middelburg-in-Vlaanderen, die hij tot heerlijkheid liet verheffen en bouwde er voor zichzelf een imposante waterburcht. Hij was omstreeks 1435 gehuwd met Margaretha van de Vagheviere.

De Brugse familie van de Vagheviere³ duikt in de bronnen op aan het eind van de 13de eeuw. Halfweg de 14de eeuw waren al heel wat telgen (bestuurs) lid in het ambacht der makelaars. Dit waren tussenpersonen die bemiddelden voor buitenlandse kooplieden. Vaak waren zij ook herbergiers, '*hosteliers*' die onderdak, voeding en op hun zolders en in hun kelders opslagruimte voor handelsgoederen aanboden. De van de Vaghevieres hadden in Brugge liefst vier dergelijke *hôtels*. Daarmee behoorden zij, samen met de familie METTENEYE tot de absolute top van de Brugse herbergierswereld. Eind 14de eeuw traden ze ook steeds prominenter naar voor op het politieke toneel. Dat ze inmiddels tot de toplaag van de Brugse bevolking behoorden blijkt ook uit hun veelvuldige deelname aan de steekspelen van de Witte Beer, een stads-evenement waar ze in liefst 26 edities present tekenden.

De ouders van Margareta van de Vagheviere waren Jan (de jonge, fs. Jan) en Margareta DE VRIENDT. Jan de jonge had een broer Jacob (x Katherina Hagelsteen) van wie een dochter Katherina een van de tientallen minnaressen van Filips de Goede was. Hun natuurlijke dochter Yolande van Bourgondië huwde later met Jean D'AILLY, burggraaf van Amiens. Een broer van Katharina was Cornelius van de Vagheviere, die in 1452-54 stadhouder van het grafelijke kasteel van Rupelmonde was. In 1457-58 was hij oom en voogd van zijn nicht Yolande, de bastaarddochter van Filips de Goede en zijn zuster.⁴

Keren we nu terug naar het wapenschild van de familie van de Vagheviere.

In de 19de-, 20ste- en 21ste-eeuwse werken over Pieter Bladelin en Middelburg wordt maar weinig vermeld over het wapenschild van de Vagheviere. Op zijn grafmonument in de kerk van Middelburg wordt in het grafschrift geen echtgenote vermeld.⁵ KAREL VERSCHELDE (1867, a.w., p. 13) maakt in een compositietekening toch een voorstelling van het wapen *Van de Vageviere* met in de vier hoeken⁶ rond het uitgeschulpte schuinkruis iets wat lijkt op aanziende leeuwen- of luipaardkoppen (zie hiernaast). Waarop hij zich baseert voor zijn tekening wordt niet duidelijk gemaakt in zijn tekst.

Van de Vageviere.

(wapen zyner vrouw.)

In de rond dezelfde tijd gepubliceerde grafschriftenboeken van enkele Brugse kerken uitgegeven door J.-J. GAILLIARD vinden we gelijkaardige voorstellingen.⁷ Zie bv. hiernaast in de illustratie bij het grafmonument in de Brugse O.-L.-Vrouwkerk van Bernard

van Halewijn fs Gheeraerts († 7 juni 1430) gehuwd met Agnesse van de Vagheviere. Hier zijn de koppen erg duidelijk leeuwen- of luipaardkoppen. Zo ook in de illustratie bij een grafmonument in de Gentse kerk der Predikheren (Dominicanen), gepubliceerd in de reeks grafschriftenboeken van Gentse kerken.⁸ Rietstap heeft het in zijn *Armorial Général* (1884-1887) ook over luipaardkoppen.⁹

Pieter LEDOULX († 1807) in zijn handschrift over de steekspelen van het ridderslijk gezelschap van de Witte Beer vermeldt enkele van de Vagheviers en tekent er een wapenschild bij; de figuurtjes in de hoeken zijn leeuwenvkoppen.⁹ (Zie *infra*.)

Bij Pieter DE MOLO († 1810) in zijn handschrift over Brugse grafmonumenten in de St.-Donaaskathedraal¹¹ zijn in de tekening van de vloerzerk van Pieter van de Vagheviere († 1462) en Margareta DE MIL († 1472) de figuurtjes in de hoeken niet zo duidelijk getekend om uit te maken om welk soort koppen het gaat.¹² Hetzelfde geldt voor een van de Vageviere-kwartier op een grafsteen Vlaminpoorte getekend ca. 1789 liggend in de kerk van de paters Augustijnen te Brugge.¹³

Wel zeer duidelijk is een voorstelling van het wapen Vaghevier (allicht in gesmeed metaal) in de Vinderhoutekapel in de Gentse St.-Michielskerk. Daar was in 1525 een altaar opgericht door Lieven VAN POTTELSBERGHE († 1532, x Livina VAN STEELANT). Op het hekken dat de kapel omsloot waren zijn acht kwartierschilden in een fraaie heraldische uitvoering aangebracht.¹⁴ Het zevende is een wapen Vaghevier. Die kapel werd wel vernield tijdens de Beeldenstorm (1566) maar een tekening op perkament ervan bleef bewaard.¹⁵ In deze voorstelling van het wapen Vaghevier zijn de figuurtjes zeer duidelijk mensohooften (*zie hiernaast*).

Wat stond er precies in de vier hoeken van het wapen van de Vagheviere? Het lijkt op het eerste zicht aangewezen te kijken naar oude bewaarde zegels. Slaan we het repertorium van DE RAADT¹⁶ erop na, dan vinden we meerdere vermeldingen van zegels van diverse leden van de familie *van de(n) Va(e)gheviere*, zoals een zegel van een Jacob van de Vagheviere, zoon van Jan uit april 1421 hangend aan een denombrement van een leengoed (een rente (in geld en gevogelte) op gronden van Sijsele bij Brugge, gehouden van het leenhof Burg van Brugge). DE RAADT beschrijft zijn wapen als: *een uitgeschulpt schuinkruis vergezeld van vier luipaardkoppen*. Nog vijf andere items vermelden zegels met hetzelfde wapen met telkens in de beschrijving de vermelding van luipaardkoppen (1421, 1430, 1439, 1440, 1444).¹⁷

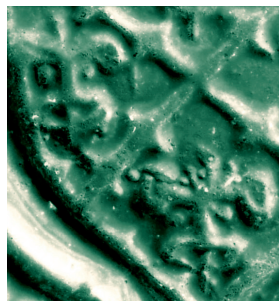
Zijn deze leeuwen- of luipaardkoppen wel goed en duidelijk als dusdanig herkenbaar op die zegels? We zochten eerst in de onlineverzameling van foto's van zegelafgietsels (38.000 stuks) van het Algemeen Rijksarchief (Brussel). Daar vonden we zes zegels *van de(n) Va(e)gheviere*¹⁸, waarvan slechts twee afgietsels zijn van één van de zegels vermeld door DE RAADT, nl. zijn eerste

(Jacob z.v. Jan, april 1421) en zijn vierde (Antonius, 1430). De overige vier zijn dus nog andere zegels dan deze vermeld door DE RAADT.

Er is ook een zegelafgietsel uit 1475 bij van Margareta van de Vagheviere, op dat ogenblik weduwe van Pieter Bladelin, ridder en heer van Middelburg-in-Vlaanderen. Helaas, toen we de foto van het afgietsel van het zegel opvroegen bleek in de vier hoeken slechts een 'blob' te zien waarin niets te ontwaren valt (*zie hiernaast*). En nogmaals helaas, bij de foto's van de andere zegelafgietsels was het niet beter: nog drie andere toonden een 'blob', in één geval leek het eerder een verticaal staafje. Met die zegelafgietsels viel m.a.w. geen uitsluitsel te bekomen over de precieze wapenfiguur in de hoeken.

Bij een laatste ten slotte, een afgietsel van het zegel van Joris van de Vagheviere van 8 maart 1396 is de wapenfiguur in de hoeken wel zeer gearticuleerd. Het lijkt wat op een adelaar met gespreide vleugels en poten maar is het toch zeker *niet* want de 'vleugels' zijn vrij rond en de poten buigen af naar binnen. Wat het dan wel is, daar hebben we het raden naar: de databank van de zegelafgietsels vermeldt niet de archiefreferentie waar het originele zegel zich bevindt, zodat we het origineel niet konden opvragen voor nadere inspectie. Niettemin, als we de foto extreem vergroten (*afbeelding hiernaast*), kan met enige fantasie toch een soort van 'aangezicht' worden herkend, al is het niet meteen duidelijk of het een mens, een dier of iets anders is.

Misschien was er meer te zien op andere originele zegels? DE RAADT vermeldt bij de zegels die hij beschrijft wél een (19de-eeuwse) archiefreferentie. Deze met referenties '*Fiefs, N° nnn*' verwijzen naar de huidige verzameling Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, *Denombrementen van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen* en de nummers zijn nog steeds de actuele. Deze zegels hangen aan perkamenten die aangiftes van verwerving van leengoederen betreffen (door feodale erfenis, aankoop, schenking of naasting). Voor

van de Vagheviere was er één voor een leen afhankelijk van het leenhof van Dendermonde, de overige zes voor lenen afhankelijk van het leenhof Burg van Brugge. Deze zeven vroegen we op.¹⁹ Maar ook hier was de wapenfiguur in de hoeken nog steeds erg onduidelijk. De twee meest gearticuleerde tonen we hieronder.

Deze betreffen de zegels van Antonius van de Vagheviere van 3 augustus 1430 en van Pieter van den Vagheviere van 14 juni 1439. Maar ook hier is in de wapenfiguur nauwelijks iets te herkennen, de figuurtjes lijken wel meer *rechthoekig* dan rond en ofwel zonder, ofwel met heel kleine 'oren'. Maar hier dus evenmin uitsluitsel.

Laten oude wapenboeken meer zien? In een tekening kan men meer detail kwijt dan in een metalen zegelmatrijs. We vonden enkele voorstellingen die we afbeelden op de volgende bladzijde: in een aantal folio's gelicht uit een wapenboek van het toernooigezelschap van de Witte Beer uit Brugge van ca. 1460, vindt men het wapen viermaal afgebeeld, bij Jacob fs Antonius († 1476), Jan en nog eens die Jacob en Jan van de Vagheviere.²⁰ De figuren in de hoeken zijn hier zwarte gezichten met een soort piekjeshaar, de oren zijn klein of niet getekend (eerste afbeelding op de volgende bladzijde).

In het wapenboek Goemanne-de Potter²¹ dat van ca. 1540 dateert, vinden we een wapen van de Vagheviere tweemaal: op f° 3v, 1ste rij, 3de schildje en f° 10, 4de rij, 4de schildje. Op f° 3v zijn de figuren in de hoeken zwarte koppen met afstaande ronde oren (flaporen); in f° 10 lijkt de vorm meer op horens (wat doet denken aan een duivelskop) (tweede en derde afbeelding op de volgende bladzijde). In het wapenboek bewaard in de Bibliothèque municipale van Arras (Fr.), hs. 0154 op f° 20 zien we nog meer de vorm van horens (vierde afbeelding op de volgende bladzijde).

In het gedrukte wapenboek van Lautte uit 1567²² in zijn tekening van het wapen *Vaghevier* (op katernsignatuur X iijv) zien we heel duidelijk grote ronde afstaande oren en de auteur heeft het in zijn blazoenering over 'koppen'. (De drie laatstgenoemde bronnen zijn onderling met elkaar verbonden.²³)

De figuurtjes in deze getekende wapens lijken helemaal niet op leeuwen- of luipaardkoppen; ze hebben menselijke trekken met de oren opzij. Katacti-

(V.l.n.r.) Boven: het wapen van den Vagheviere in het wapenboek van de Witte Beer (f° 84r), in het wapenboek Goemanne-de Potter f° 3v en 10, in het wapenboek Arras.

Hiernaast: het (ingekleurde) wapen in het gedrukte wapenboekje 'Den Boomgaard der wapenen...'

Vaghevier, porte d'or à sauteur de gueulles & restes de sable.

gen hebben rechtopstaande oren bovenaan de kop. Twee afbeeldingen lijken – aan de oren te zien – wel een beetje op (zwarte) schapenkoppen. Maar het zijn zeker geen doodskoppen want die hebben geen oren.

Toch vonden we één tekening van het wapen van de Vagheviere met doodskoppen en als dusdanig ook benoemd in de blazoenering, nl. in een handschrift *Armorial du Dictionnaire Genealogique des maisons et familles nobles des Pais-Bas*.²⁴ Dit is ongetwijfeld een verkeerde interpretatie van een allicht niet zo duidelijk beeld van het wapen. Het uitgeschulpte schuinkruis is er ook verkeerdelijk als sabel (zwart) ingekleurd.

Een interpretatie als duivelskoppen berust allicht op een associatie met de familienaam van de Vagheviere, waarin het woord “vagevuur” herkenbaar is. In de rooms-katholieke en orthodoxe theologie wordt het vagevuur beschouwd als een tijdelijke zuiveringsplaats voor de zielen van overledenen die nog niet zuiver genoeg zijn om de hemel binnen te gaan. Maar volgens de leer zijn duivels *niet* aanwezig in het vagevuur. Er is dus geen reden om in het familiewapen een ‘sprekend’ wapen te zien.

In een handschrift van de Henegouwse wapenheraut, schilder en portrettist Jacques le Boucq († Valenciennes, 1573) vinden we in zijn verzameling graf-

zoeneerd (woordelijk beschreven) zijn? Van de door wapenheraut Cornelis Gailliard († 1563) opgetekende grafschriften en grafmonumenten in kerken van Vlaanderen en van deze van zijn kopiisten en voortzetters werd eind 19de eeuw een omvangrijke compilatie gemaakt door B^N BETHUNE.²⁶ Daar worden in de sectie *Middelburgh in Vlaenderen* (p. 358) bij de grafsteen van Pieter Bladelin evenwel geen wapenschilden vermeld.²⁷ Zijn grafmonument werd vernield tijdens de Beeldenstorm; in de reconstructie is er enkel een wapen Bladelin te zien.

Maar, op een andere plaats in het werk van BETHUNE wordt een glasraam vermeld dat in de 16de eeuw nog te zien was in de kerk van Rupelmonde²⁸ van een Pieter²⁹ van de Vagheviere (x Margareta Vilain), kapitein van Rupelmonde uit de tijd van hertog Filips de Goede (1430).³⁰ Daar wordt zijn helmteken omschreven als ‘*dat bijtershoofd van sable tusschen twee gulden vloghels*’ (een ‘bijtershoofd’ van sabel tussen een vlucht van goud): het intrigerend figuurtje uit het schild werd herhaald in het helmteken, geplaatst tussen twee vleugels. BETHUNE geeft wel in een voetnoot een blazoenering van het wapen van de Vagheviere, waarin hij – allicht overgenomen van zijn 19de-eeuwse collega’s (Verschelde, J.-J. Gailliard, Rietstap) – de figuurtjes in de hoeken noemt: ‘*têtes de léopard* (bijtershoofd) *de sable*’.³¹

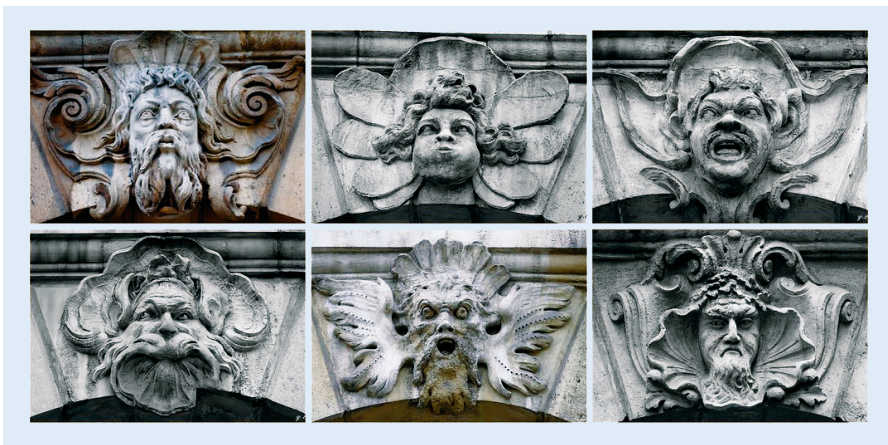
Maar is een ‘bijtershoofd’ wel een luipaardkop? In DE Bo’s, *Westvlaamsch Idioticon*³² wordt ‘bijtershoofd’ uitgelegd als “een gebeitelde steenen kop met een grijnzend aangezicht, waarop b.v. de balken rusten in oude gebouwen, Fr. *mascaron*”. Ook het *Woordenboek der Nederlandse Taal* vermeldt bij *bijtershoofd*, ‘in de bouwkunde: “een menschenkop tot versiering, fr. *mascaron*”’.³³ In hedendaags Nederlands is daar geen eigen woord (meer) voor; de Franse term ‘mascaron’ wordt gebruikt. In ‘mascaron’ zit het woord ‘masker’, dus duidelijk verwijzend naar een *mensen*hoofd (uit het Italiaans *mascherone*).

In de klassieke oudheid was de functie van de mascaron boze geesten buiten te houden. Daarom komen ze vaak voor als sluitsteen boven rondboogdeuren of -vensters. In het middeleeuwse Europa komen ze voor in de romaanse en gotische bouwkunst. Een verwant architecturaal ornament is de waterspuwer of *gargouille* (de uitmonding van een goot, gebeeldhouwd als een mensen- of drakenhoofd met opengesperde mond). In de afbeelding hiernaast ziet men een dergelijk ‘bijtershoofd’ als sluitsteen boven de toegang tot het ‘Hof van Gistel’ in de Brugse Naaldenstraat. In Gent zijn er op de kroonlijst-

console van de infirmerie op de binnenkoer van het Carmersklooster in het Patershol liefst 33 dergelijke *tronies*, aangebracht ca. 1665.²⁹

Het ornament werd razend populair in de barokarchitectuur. Wie zoekt op Google op ‘mascaron (architecture)’ vindt honderden afbeeldingen van dergelijke architecturale ornamenten, het ene hoofd al bozer ogend dan het andere. In de stad Bordeaux zijn er meer dan 3.000 uit de 16de en 17de eeuw, zoals bv. deze hieronder.

Ook in de drukkunst – vooral in de 19de eeuw – was het ‘bijtershoofd’ zeer populair als ornament aan het einde van een hoofdstuk of ertussen om tekstgedeeltes van elkaar te scheiden. Met name de gekende heraldisch kunstenaar Otto HUPP maakte er gebruik van. Hier is een tekening van hem (merk de puntige oren).

In heraldische lexicons komt *bijtershoofd* of *mascaron* niet voor.³⁰ Het is dus een zeer uitzonderlijke wapenfiguur. In de inleiding hebben we al vermeld dat in de 14de eeuw de van de Vaghevieres makelaars en *hosteliers* waren en zij minstens vier ‘hôtels’ in Brugge bezaten. Misschien is het ‘bijtershoofd’ in de hoeken van hun familiewapen ontleend aan een mascaron in de gevels van hun herbergen?

Eindnoten

¹ In de bijdrage per abuis *Jean* genoemd.

² Over de vroegste generaties van de familie Bladelin: zie: P. DONCHE, 'De familie Bladelin in de kasselrij Veurne van 1230 tot de 16de eeuw', in: *Vlaamse Stam*, 36 (2000), pp. 353-382. Over de Bladelins te Brugge, zie: IDEM, 'De familie Bladelin te Brugge', in: *Vlaamse Stam*, 43 (2007), pp. 433-447.

³ Er lijkt geen gepubliceerde genealogie te zijn. In RAB, Fonds de Thibault de Boesinghe 424/A en /C (verzameling J.I. Masin (17de eeuw)) vindt men onder nr. 688 enkele genealogische fragmenten met wat aantekeningen maar zonder een tekening van het familiewapen.

⁴ B. VERWERFT, 'Yolande van Bourgondië, vidamesse van Amiens: het leven van een vorstelijke bastaarddochter tussen het Bourgondische hof, de Franse kroon en de Brugse hosteliërs wereld', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 158 (2021), pp. 319-378.

⁵ Zij is ook niet expliciet afgebeeld op de zgn. Bladelin-triptiek (altaarstuk door Rogier van der Weyden uit ca. 1445-50 (Berlijn, Gemäldegalerie, kopie in de kerk van Middelburg)); K. VERSCHELDE, *Geschiedenis van Middelburg in Vlaanderen*, Brugge, 1867 (waaruit we de overlijdensdata van Bladelin en van de Vagheviere overnemen); C. VERSCHELDE, 'Testament de Pierre Bladelin, Fondateur de Middelbourg en Flandre...', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 4de s., dl. III (nr. XXX), Brugge, 1879, pp. 1-32; M. MARTENS, *Pieter Bladelin ca. 1410 – 1472 en Middelburg in Vlaanderen 1444-1994* (biografie en catalogus tentoonstelling), Maldegem, 1994; M. MARTENS, 'Nieuwe biografische gegevens over Pieter Bladelin, de stichter van Middelburg', in: *Jaarboek van de Heemkundige Kring Het Ambacht van Maldegem*, V (1999), pp. 244-250; IDEM, 'Aanvullingen bij de biografie van Pieter Bladelin', in: *Idem*, X (2004), pp. 81-104, XVI (2010), XXII (2016).

⁶ Een echte heraldische term voor de vier van elkaar afgescheiden driehoekige ruimtes die een schuinkruis doet ontstaan in het veld van een wapen is er niet. Bij gebrek gebruiken we de term hoek(en). *Schildhoek*, (*vrij*)kwartier en kanton zijn wel heraldische termen maar dat zijn rechthoekige ruimtes.

⁷ J.-J. GAILLIARD, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre occidentale avec des données historiques et généalogiques. Arrondissement de Bruges. T I, 1e p., Bruges. Eglise de St.-Donat; 2e p., Bruges. Eglise de Notre Dame; 3e p., Bruges. Eglise de St.-Walburge*, Brugge: Edw. Gailliard, 1861, 1866 en 1867: O.L. Vrouw, p. 155: leeuwenkoppen, grafmonument Bernard van Halewijn fs Gheeraerts x Agnesse van de Vagheviere; St.-Donaas, p. 134: leeuwenkoppen, grafmonument Pieter van de Vagheviere fs Jacob († 29 dec. 1462) x Magriete de Mils; idem, p. 147: idem, kwartierschild.

⁸ Ph. BLOMMAERT, *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen, tweede reeks, Kloosterkerken. Gent – deel 1.*, Gent, 1866, p. 19 (Dominicanen): Niklaas Utenhove († 1527), z. v. Rijkaart en Judoca van de Vagheviere.

⁹ J.B. RIETSTAP, *Armorial Général ...*, 2de ed., 2 vols., Gouda, 1884, 1887, vol. 2, p. 966.

¹⁰ Brugge, Openbare Bibliotheek, hs. 3 f° 33v.

¹¹ Brugge, Openbare Bibliotheek, hs. 595.

¹² Gereproduceerd in V. VERMEERSCH, *Grafmonumenten te Brugge voor 1578*, 3 vols., Brugge, 1976, dl. 2, plaat 110 op p. 237.

¹³ Brugge, Openbare Bibliotheek, hs. 449 (de kopie door Mathias van Laerebeke van het hs. samengesteld door Ignace-Michel de Hooghe († 1715)), dl. 6 (mannenkloosters), p. 4. Van de originele handschriften van de Hooghe (bewaard Brugge, Rijksarchief) ontbreekt het deel met de mannenkloosters.

¹⁴ A. VAN DE VEEGAETE, 'Lieven van Pottelsberghe, een Gents mecenas uit het begin der XVI^{de} eeuw', in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 3de reeks, nr. 1 (1948), pp. 93-104 i.h.b. p. 102.

¹⁵ Ph. BLOMMAERT, *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen, eerste reeks, Parochiekerken. Gent.* – deel 1, Gent, 1865, p. 256 (verwijzend naar p. 243 en 244, noot 1). Het perkament behoorde toen toe aan Bn J. de Saint-Genois.

¹⁶ J.-Th. DE RAADT, *Sceaux armories des Pays-Bas et des pays avoisinants (Belgique, Royaume des Pays-Bas – Luxembourg – Allemagne – France). Recueil historique et héraldique*, 4 vols., Brussel, Soc. Belge de Librairie, 1898, 1899, 1901, 1903, IV, p. 80).

¹⁷ Ook in zijn dl. IV, sectie 'Planches', p. 33, nr. 932 tekent hij luipaardkoppen.

¹⁸ Nrs. 18.324: Margareta van de Vagheviere, weduwe van Pieter Bladelin, ridder, heer van Middelburg, 1475; 23.268: Antoon van den Vagheviere, poorter van Brugge, 26-6-1530; 23.462: Jacob van den Vagheviere, zoon van Jan, 4-1421; 30.372: Joris van den Vagheviere, 8-3-1396; 30.819: Jacob van den Vagheviere f. Pieters, schepen van Brugge, 28-6-1413; 31.677 Andries van den Vaghevier, Jacopszone, 11-11-1424.

¹⁹ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers, Denombrementen van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen*, nrs. 4.526 (leenhof van Dendermonde, Anthonis vanden Vagheviere, 26 juni 1430) en 7.549, 7.551, 8.276, 8.784, 8.785, 9.036 (leenhof Burg van Brugge, resp. Anthuenis vanden Vagheviere, 3 augustus 1430 – Idem, idem – Anthonis van den Vagheviere, 24 april 1421 – Jacob van den Vagheviere fs Ja, april 1421 – Pieter vanden Vagheviere, 14 juni 1439).

²⁰ Kl. PADBERG EVENBOER, 'De winnaars van de steekspelen van de Witte Beer, 1380-1458', in: *Miscellanea Heraldica I* (red. M. Van de Cruys), Wijnegem: Homunculus, 2020, pp. 259-317, i.h.b. tekeningen pp. 290 (f° 83v), 296 (f° 84r) en 300 (beide f° 84v), tekst pp. 292, 295, 299, 301. De auteur beschrijft de figuurtjes telkens als *duivelskoppen*.

²¹ Gent, Rijksarchief, Algemeen Familiefonds, nr. 6724.

²² J. LAUTTE, *Le jardin d'armoiries ... Den boomgaert der wapenen, ...* Gent: Salenson (*Gheprint tot Gendt by Gheraert Salenson*), 1567. Dit wapenboekje bevat veel grote en kleine fouten (zie P. DONCHE, 'Het gedrukte wapenboek uit 1567 "Den Boomgaert der wapenen"', in: *Heraldicum Disputationes*, 13 (2008), pp. 15-21).

²³ Over het verband tussen het wapenboek 'Arras' en het wapenboek Goemanne-de Potter en het gedrukte wapenboek van Lautte, zie: P. DONCHE, 'Twee 16de-eeuwse wapenboeken Vlaanderen van eenzelfde samensteller', in: *Heraldicum Disputationes*, 27 (2022), pp. 9-26.

²⁴ Loppem, Familiearchief van Caloen, een handschrift samengesteld door de Doornikse advocaat Benoit-Raphael Perdu (1669-1729).

²⁵ *Armorial de Flandre et du Hainaut*, t. I (Parijs, Bibl. nat. de France, hs. 25664): op f° 47v het kwartierschild op het grafmonument van Niklaas Utenhove (+ 1527) in de kerk der Predikheren (Dominicanen, Jacobijnen) te Gent, die BLOMMAERT (Gentse kloosterkerken) 1866, p. 19 (zie hoger) ook als luipaardkoppen tekende); f° 159: Brugge, St.-Jan, grafmonument Andries v.d.V. (+ 1453); f° 162: Brugge, St.-Jacob, grafmonument Jan v.d.V. (+ 1382).

²⁶ [J.] B^N BETHUNE, *Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVIme siècle d'après les manuscrits de Corneille Gailliard et d'autres auteurs*, Brugge, [1897]-1900.

²⁷ In het wapenboek samengesteld door Jacques le Boucq (+ 1573) *Épitaphes de Flandres contenant en ce livre trois milles, cent vingt deux armoiries* (Parijs, Bibl. nat. de France, Ms NAF 25664), f° 232 (*Middelbourg en Flandres*) is bij het grafschrift van Pieter Bladelin enkel zijn wapenschild getekend (zijn echtgenote wordt trouwens niet vermeld in het grafschrift).

²⁸ B^N BETHUNE, a.w., pp. 40-41.

²⁹ 'een glasevenster van Pieter vande Vagheviere, capitain van Rupelmonde, in't harnas ende wapenrock, met mejoncvrouw Margriete Vilains'. In de 1450-er jaren was evenwel een Cornelius van de Vagheviere stadhouder van het grafelijke kasteel van Rupelmonde (hij was voogd van zijn nicht Yolanda, bastaarddochter van zijn zus Katherina en Filips de Goede (zie inleiding)).

³⁰ Ook Masin in zijn aantekeningen over de familie van de Vagheviere vermeldt dit glasraam van Pieter in de kerk van Rupelmonde met exact dezelfde biografische gegevens en datering maar zonder vermelding van het helmteken.

³¹ Zelfs nog in 1967 overgenomen door A. VIAENE, 'Kleine verscheidenheden', in: *Bie-korf*, 66 (1967), p. 378. Ook hij was allicht te veel beïnvloed door de 19de-eeuwse auteurs (Verschelde, J.-J. Gailliard, De Raadt, Béthune).

³² L.L. DE BO, *Westvlaamsch Idioticon* (heruitgegeven door J. Samyn), Gent: A. Siffer, 1892, p. 116.

³³ Verwijzend naar: A. VAN HOUCKE, *Vak- & Kunstwoorden*, nr. 6. *Ambacht van den loodgieter & zinkbewerker*, Gent, Kon. Vlaamse Academie voor Taal- & Letterkunde, 2 vols. 1901-1902, vol. 1, p. 113, met als synoniem: *snaakshoofd* (vol. 2, p. 673): 'Grijn-zend aangezicht van gedreven lood of gegoten zink tot versiering van gebouwen'.

³⁴ LUC DEVRIESE, 'Onheil afwerende figuren bij Gentse monumenten, Deel 2: in het Caermersklooster (Patershol)', in: *Ghendtsche Tydinghen*, 51/3 (mei-juni 2022), pp. 195-199.

³⁵ H.K. NAGTEGAAL, *Heraldisch Vademecum*, Den Haag, Centraal Bureau voor Genealogie, 2003; C. PAMA, *Prisma van heraldiek & genealogie*, tweede, geheel herziene druk, Utrecht: Het Spectrum, 1990; B^N STALINS, *Vocabulaire-Atlas héraldique en six langues: Français – English – Deutsch – Español – Italiano – Nederlandsch*, Parijs, 1952.